

ОСТАННІ НАДЖОДЖЕННЯ

УДК 338.431.4

ЗНАЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНИХ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ В СІЛЬСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ

І. В. Куценко, здобувач кафедри логістики та виробничого менеджменту, Сумський національний аграрний університет

У статті розглядається значення інтегрованих аграрних формувань для сільської економіки. Приведено визначення сільської економіки та її складових, аналізуються показники діяльності господарств сільського населення та їх частка у валовому виробництві сільськогосподарської продукції, розроблена модель економічного співробітництва інтегрованих аграрних формувань та сільського населення з виробництва нішевих видів агропродукції.

Ключові слова: сільська економіка, нішеві види агропродукції, модель економічного співробітництва.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сільська економіка забезпечує підґрунтя для сільського розвитку. Вона в значній мірі залежить від взаємодії господарств сільського населення та аграрного бізнесу. Таке економічне співробітництво надає можливість дрібнотоварним виробникам доступу до ланцюгів доданої вартості, створених бізнесовими структурами. При цьому мають вигоди обидві сторони. Проте в Україні цьому процесу приділяється незначна увага, як в аграрній політиці, так і в практиці агрогосподарювання. Наразі суб'єкти аграрного бізнесу та господарства сільського населення розглядають можливості запровадження дієвих моделей економічного співробітництва.

Аналіз існуючих досліджень та публікацій. Роль інтегрованих аграрних формувань в розвитку агропромислового комплексу та економіки держави активно досліджується вітчизняними науковцями вже понад двадцять років. Результати таких досліджень знайшли відображення в наукових працях М. Маліка, В. Месель-Веселяка, В. Терещенка, Г. Черевка, О. Шпичака, Л. Яреми, Є. Ясіна та інших. У свою чергу більш комплексно стан та перспективи діяльності великих аграрних формувань відображена в працях В. Андрійчука та А. Данкевича.

Разом з тим в умовах проведення реформ місцевого самоврядування, орієнтації національної політики сільського розвитку на принципи та підходи Спільної аграрної політики Європейського Союзу виникає потреба у всебічному розвитку сільської економіки. Цей напрям в науковій діяльності досліджувався О. Бородіною, І. Прокопою [1, 5], О. Поповою [1]. Значенню агрохолдингів в соціально-економічному розвитку сільських територій присвячувалися публікації А. Данкевича [7], В. Ніценко [8]. Незважаючи на проведені дослідження вітчизняних науковців щодо участі великих аграрних формувань у сільському розвитку, проблемам покращення сільської економіки через економічне співробітництво інтегрованих аграрних формувань та сільського населення приділялася незначна увага. Й досі відсутнє наукове

обґрунтування дієвої моделі економічного співробітництва між структурами аграрного бізнесу та дрібнотоварними виробниками. Це обумовило актуальність обраної теми статті та визначило напрям подальших наукових досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ролі інтегрованих аграрних формувань для сільської економіки. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити окремі наукові завдання, а саме: визначитися з поняттям сільської економіки та її складовими; провести аналіз показників діяльності господарств сільського населення та їх частки у валовому виробництві сільськогосподарської продукції; розробити модель економічного співробітництва інтегрованих аграрних формувань та сільського населення з виробництва нішевих видів продукції.

Виклад основного матеріалу. В Україні впродовж тривалого періоду інтереси сільського населення не враховувалися при формуванні аграрної політики та розробках державних і регіональних програм. Негативні тенденції, що відбуваються в сільській місцевості стали наслідком таких підходів. Українські реалії свідчать про різновекторну динаміку аграрного і сільського розвитку: сільськогосподарське виробництво має тенденцію до зростання, а сільські жителі, їх громади та село - занепадають. До сталого розвитку відносять: економічний, екологічний і соціальний компоненти. Як правило аграрний бізнес спрямовує свої зусилля на підтримку соціальної складової села та не приділяє належної уваги екологічному та економічному розвитку. До того ж підтримка інфраструктури села є незначною та лише частково забезпечує потреби сільських громад. Тож наразі виникає нагальна потреба участі великих аграрних компаній в економічному розвитку села.

Поняття сільської економіки. Сільська економіка на пострадянському просторі лише починає стверджуватися як самостійне явище, що викликане змінами у трактуванні самого значення сільського господарства і села. Тобто для

загальносуспільного розвитку враховується не лише їх продовольче забезпечення, а визначаються екологозберігаюча та соціальна місії. Розвиток сільської економіки має відбуватися на основі залучення інновацій у дрібнотоварне сільське господарство та диверсифікації сільського населення у інші (не аграрні) види діяльності.

Економічний розвиток села значною мірою залежить від доступності дрібнотоварних виробників сільськогосподарської продукції до ланцюгів доданої вартості, які створюють бізнесові структури. Особливість таких взаємовідносин полягає в тому, що ланки ланцюга перебувають не в конкурентних відносинах, а в тісному співробітництві, спрямованому на досягнення однієї спільної мети. В Україні цьому процесу надається незначна увага, хоча в існуючих його проявах виділяють два підходи. Перший базується на укладенні договорів партнерства з виробниками та переробниками, або збутовими компаніями. Другий – на формуванні колективних партнерських стосунків через створення неформальних (наприклад, маркетингових груп) та формальних (асоціацій, кооперативів тощо) організацій. Індивідуальне партнерство більш привабливе для дрібнотоварних

виробників з огляду на їх попередній досвід співпраці з колгоспами чи радгоспами, проте колективне є більш вигідним [1; С. 3, 4].

За визначенням авторів доповіді «Політика сільського розвитку на базі громад», сільська економіка – це система галузей і видів діяльності, що функціонують у сільській місцевості; вона включає, крім сільського, лісового господарства та рибництва, добувні, переробні й інші галузі промисловості, будівництво, сферу послуг, інфраструктуру тощо. В організаційному плані це сукупність підприємств, установ, організацій (або їх підрозділів), фізичних осіб –підприємців, інших господарських одиниць, а також домогосподарств, розташованих на території адміністративно-територіальних утворень, або на господарській території окремого поселення у сільській місцевості [1; С. 20].

У багатьох країнах світу існують власні класифікації сільських територій за типом їхніх економік, побудовані з урахуванням рівня та особливостей розвитку національного господарства. В Україні на сучасному етапі може бути виділено 5 типів сільських економік з поданими нижче характеристиками (Табл. 1).

Таблиця №1 - Типи сільських економік

Типи	Характеристика
Монофункціональна	Низький рівень організації сільської економіки; домінування зайнятості сільського населення в аграрному виробництві; віддаленість від великих міст; низький рівень міграції до міст
Слаборозвинена	Низький рівень організації сільської економіки; менша зайнятість сільського населення в аграрному виробництві; більша частка економічно активного населення працевлаштована у містах
Агророзвинена	Високий рівень організації сільської економіки; розвинене аграрне виробництво та значна зайнятість в ньому сільського населення
Урбанізована (приміська)	Не високий рівень організації сільської економіки; вищий рівень диверсифікації напрямів діяльності; менша зайнятість сільського населення в агровиробництві; розвинені зв'язки з міською економікою
Диверсифікована	Високий рівень диверсифікації сільської економіки; високий рівень трудової міграції сільського населення

Джерело: розроблено за даними [1].

Проведений порівняльний аналіз типів сільських економік свідчить про значний вплив аграрної складової та економіку українського села. Якщо в Україні домінують монофункціональний, слаборозвинений та агророзвинений типи сільської економіки, то в розвинених країнах світу – урбанізований та диверсифікований.

Аналіз сучасної сільської економіки.

Упродовж останніх двох десятиліть господарства населення стали основними виробниками багатьох видів сільськогосподарської продукції. В Україні налічується близько 14,5 мільйонів домогосподарств. Їх вклад у сільськогосподарське виробництво становить за підсумками 2015 року 44,9% [2].

Дані таблиці №2 свідчать, що сільське населення домінує у виробництві овочів, фруктів і

ягід, картоплі, молока, а також забезпечує значні обсяги виробництва зерна і навіть технічних культур України. Наразі у двох головних формах організації сільського господарства України – господарствах населення і корпоративних аграрних підприємствах – сформувалася взаємодоповнююча структура виробництва. Господарства населення, спрямовані на місцеві і вузькі нішові споживчі ринки, тобто спеціалізуються на виробництві сільськогосподарської продукції, важливої для розвитку традиційного споживчого ринку України. Водночас багато аграрних підприємств, контрольованих великими інтегрованими компаніями, все частіше при визначенні спеціалізації та обсягів виробництва продукції враховують потреби глобальних ринків.

Таблиця №2 - Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції у господарствах населення

Показники	1990 рік	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2015 рік	Кращий показник 2005-2015 років у % до 1990 року
тисяч тонн							
Зерно	1445	2748	4495	9225	9492	13619	у 9,4 рази
Цукрові буряки	3	766	1605	3322	1086	777	у 1186,6 рази
Соняшник	62	126	432	996	1186	1632	у 26,5 рази
Картопля	11939	14111	19561	19223	18222	20383	у 1,7 рази
Овочі	1794	4273	4835	6514	7158	7932	у 4,4 рази
Плоди і ягоди	1555	1586	1189	1490	1460	1741	у 1,1 рази
М'ясо (жива вага)	1259	1186	1225	1009	925	859	80,1%
Молоко	5874	7831	8989	11132	9032	7946	у 1,9 рази
частка у загальному виробництві, %							
Зерно	3	8	18	24	24	23	х
Цукрові буряки	нд	3	12	21	8	8	х
Соняшник	2	4	12	21	18	15	х
Картопля	71	96	99	99	97	98	х
Овочі	27	73	83	89	88	86	х
Плоди і ягоди	54	84	82	88	84	81	х
М'ясо (жива вага)	29	52	74	63	45	37	х
Молоко	24	45	71	81	80	75	х

Джерело: розроблено за даними [3, 4].

При перевищенні земельної ділянки понад гектар домогосподарства суттєво нарощують частку зернових культур, віддаючи перевагу вирощуванню, головним чином, традиційних для України пшениці і ячменю, а також стрімко збільшують частку технічних культур, в першу чергу соняшнику [5, С. 249-250]. Отже, домогосподарства України з площею ріллі в обробітку понад 1 гектар намагаються наслідувати модель, властиву великим корпоративним господарствам, що однозначно свідчить про їх комерційний характер. Наразі в Україні дрібнотоварні господарства населення мають вплив на продовольчу безпеку держави, однак загалом цей сектор розглядається як малоперспективний. У подальшому має бути перехід товарних і напівтоварних господарств населення у нові організаційні форми, зокрема сімейні ферми або фермерські господарства.

Чітко окреслити можливі напрями розвитку політики щодо дрібнотоварного сільського господарства наразі важко, оскільки насправді питання його функціонування в Україні (реальні потреби, мотивації, моделі поведінки) потребують додаткових досліджень. Виходячи з цього, важливо розглядати її формування як процес, до якого залучаються не лише уряд, політики чи науковці, а й дрібні фермери та сільські підприємці.

Найгострішою для дрібнотоварного сільського господарства залишається проблема збуту продукції. Населення звичайно поставляє на ринок невеликі партії різноманітної, різної за якістю продукції і має небагато сталих зв'язків з покупцями. У сучасних умовах навіть у великих містах

України населення вимушене продавати свою продукцію переважно на неорганізованих стихійних ринках. Наразі здебільшого ігнорується елементарна організація прямого маркетингу для дрібнотоварного сільського господарства, не є виправданою і адекватною часу.

Модель економічного співробітництва.

Інтегровані аграрні формування поєднують в своїй діяльності виробництво сільськогосподарської продукції, її доробку, зберігання і реалізацію. Як правило це масштабне виробництво, що розташоване на території декількох районів (регіонів). При цьому виникає співробітництво з сільськими територіями щодо спільного використання місцевих ресурсів та зокрема, людського ресурсу [6]. Такі аграрні компанії співпрацюють із сільськими громадами запроваджуючи окремі соціальні проекти або здійснюючи пряму підтримку соціальної та інженерної інфраструктури сільських територій, на яких розміщені їх виробничі підрозділи [7, 8]. Проте такі підходи до співробітництва не в повній мірі сприяють розвитку сільських територій, а лише частково компенсують відсутність можливості місцевих бюджетів у фінансуванні цих напрямів розвитку. Більш дієвими формами підтримки сільських громад інтегрованими аграрними формуваннями є їх участь у розвитку сільської економіки на взаємовигідній основі.

Одним із варіантів такого співробітництва є організація дрібнотоварних господарств для виробництва нішевих видів продукції, що користуються підвищеним попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках. При цьому до функцій аграрних компаній належатиме: організація виробни-

цтва визначених видів продукції у господарствах населення шляхом створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу; забезпечення дрібнотоварних виробників необхідними ресурсами (насіння та посадковий матеріал, добрива, засоби захисту рослин тощо); надання консультацій від кваліфікованих фахівців; формування товарних партій продукції; зберігання та реалізація продукції. У свою чергу, до основних функцій господарств населення (потенційних членів кооперативу) належатиме: виробництво продукції у визначених обсягах; дотримання технологій ви-

робництва; постачання продукції у визначені терміни.

Перевагами аграрних підприємств у такому співробітництві є залучення додаткових площ ріллі для вирощування продукції та отримання доходу від реалізації товарних партій продукції. У свою чергу сільського населення зацікавлене у можливості отримання доходу від виробництва визначених видів продукції за привабливими цінами. Схематично модель економічного співробітництва приведена на рисунку 1.

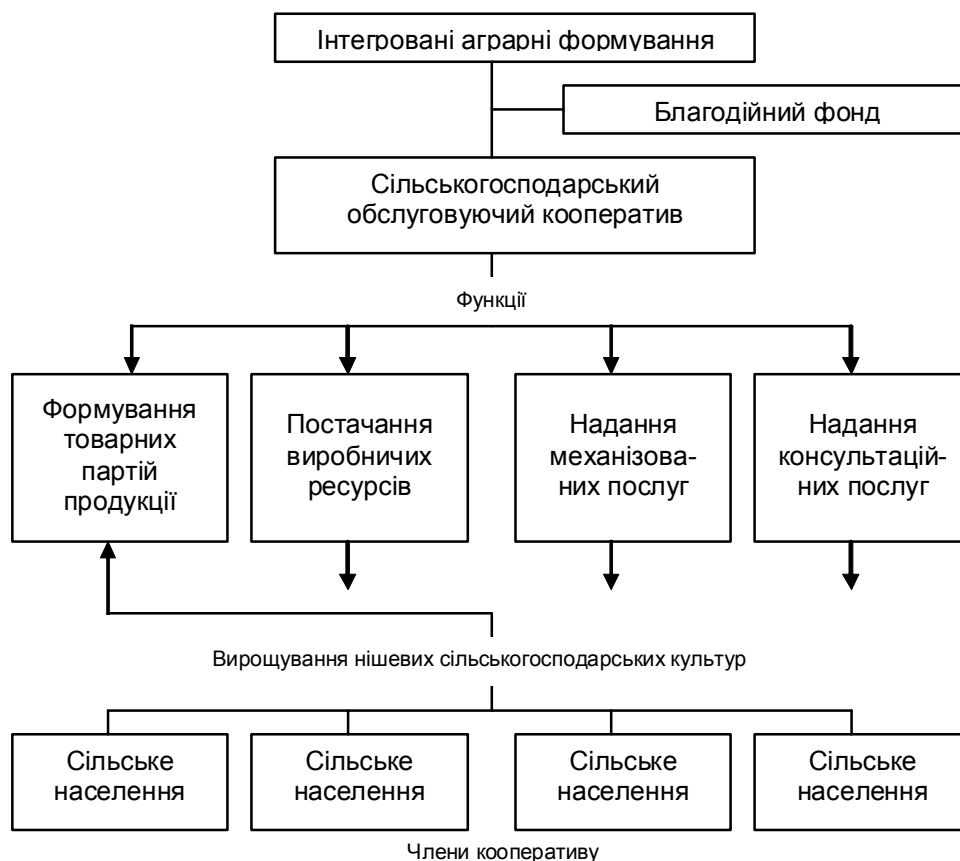

Рис. 1. – Модель економічного співробітництва
Джерело: розробка автора

Прикладами такого співробітництва є Перший національний аграрний кооператив, який був створений за сприяння корпорації «Сварог Вест Груп». Кооператив було створено у червні 2015 року представниками територіальних громад Хмельницької області. У березні 2016 року цей кооператив презентував комплекс машинно-тракторних станцій (МТС), які розташовані у 4 районах: Дунаєвецькому, Красилівському, Деражнянському, Шепетівському на Хмельниччині. МТС налічують близько 100 сучасних тракторів та понад 150 одиниць навісного та причіпного ґрунтообробного обладнання. Кількість членів цього кооперативу перевищила 5 тис. осіб. Кооператив займається вирощуванням прибуткових культур (спельта, голонасінні та звичайні гарбузи, соняшник, цукровий буряк, квасоля біла); у тва-

ринництві (безкоштовне осіменіння, реалізація молока); забезпечує пільгове придбання членами кооперативу засобів господарювання (насіння, добрива); гарантує реалізацію заготовленої рослинницької продукції (горіхи, гарбузове насіння, квасоля, картопля, капуста, буряк, морква); проводить юридичний супровід членів кооперативу (безкоштовні консультації у сферах земельного, трудового, цивільного права); реалізує соціальні програми (придбання ліків за пільговими цінами, залучення коштів на розвиток інфраструктури населеного пункту); займається просвітницькою діяльністю для громад (навчання, тренінги, семінари).

Висновки. За результатами проведених досліджень встановлено наступне. Сільська економіка в Україні здебільшого базується на сільсь-

когосподарському виробництві. При цьому домінують монофункціональний, слаборозвинений та агророзвинений типи сільської економіки.

Господарства сільського населення здійснюють значний вклад у загальне виробництво сільськогосподарської продукції. Сільське населення домінує при виробництві овочів, фруктів і ягід, картоплі, молока. При цьому більшість виробленої продукції споживається самим населен-

ням. Наразі є проблемним доступ продукції виробленої у дрібнотоварних господарствах до діючих аграрних ринків. Тому одним із подальших напрямів розвитку сільської економіки є створення за участі інтегрованих аграрних формувань сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що вже знайшло підтвердження в практичній діяльності окремих аграрних компаній.

Список використаної літератури:

1. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наукова доповідь / за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи, О.Л. Попової. – Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України», 2015. – 70 с.
2. Основні показники сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості в 2015 році: статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України. – 33 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Рослинництво України 2015: статистичний збірник. - Київ: Державна служба статистики України. – 180 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Тваринництво України 2015: статистичний збірник. - Київ: Державна служба статистики України. – 180 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Теорія та практика сільського розвитку / за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи. – Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України», 2010. – 384 с.
6. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – Київ: КНЕУ, 2013. – 779 с.
7. Данкевич А.Є. Соціально-економічні аспекти розвитку агрохолдингів / А.Є. Данкевич // Сталий розвиток економіки: міжнародний науково-виробничий журнал. - №4(21). – 2013. – С. 86-90.
8. Ніценко В. С. Роль агрохолдингів у розвитку сільських територій / В. С. Ніценко // Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. – Вип. 33: Проблеми управління у великотоварних промислових формуваннях. - Київ: КНЕУ, 2015 – С. 293-302.

ЗНАЧЕНИЕ ИНТЕГРИРОВАННЫХ АГРАРНЫХ ФОРМИРОВАНИЙ В СЕЛЬСКОЙ ЭКОНОМИКЕ

Куценко И.В.

В статье рассматривается значение интегрированных аграрных формирований для сельской экономики. Приведены определения сельской экономики и ее составляющих, анализируются показатели деятельности хозяйств сельского населения и их доля в валовом производстве сельскохозяйственной продукции, разработана модель экономического сотрудничества интегрированных аграрных формирований и сельского населения по производству нишевых видов агропродукции.

Ключевые слова: сельская экономика, нишевые виды агропродукции, модель экономического сотрудничества.

IMPORTANCE OF INTEGRATED AGRICULTURAL FORMATIONS IN RURAL ECONOMY

Kutsenko I.V.

The article describes the importance of integrated agricultural groups for the rural economy. The definition of the rural economy and its components are analyzed performance of farms of the rural population and their share in gross agricultural production, developed a model of economic cooperation and integrated agrarian formations of the rural population for the production of niche species of agricultural products.

Keywords: rural economy, agricultural niche types, model of economic cooperation.

Дата надходження до редакції: 15.04.2016

Рецензент: д.е.н., професор Соколов М.О.